Qabul qilindi: 8-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 14-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 17-sentabr 2026-yil

PIRLS TOPSHIRIQLARI ASOSIDA 4-SINF O‘QUVCHILARINING O‘QIB TUSHUNISH KO ‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Raximjonova Mahliyoxon Komiljon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta’lim) mutaxassisligi magistranti.

Annotatsiya. Ushbu tezisda PIRLS topshiriqlari asosida 4-sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari yoritiladi. Xalqaro baholash dasturining mazmuni, uning o‘quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil etiladi. Shuningdek, o‘qish strategiyalari, interfaol metodlar va topshiriqlar orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash hamda matn bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatib beriladi. Mazkur yondashuv ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: PIRLS, o‘qib tushunish, 4-sinf, matn tahlili, o‘qish strategiyasi, baholash, kompetensiya, interfaol metodlar, ta’lim sifati,

Kirish

Dunyo tajribasida e’tirof etilayotgan til o‘rganishga doir yozish, o‘qish, gapirish ko‘nikmalari qatorida o‘qib tushunish ko‘nikmalari o‘quvchining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish va baholash imkonini berayotgani ko‘pchilik davlatlarda tan olingan. Bugungi kunda xalqaro baholash dasturlarida, xususan, o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini aniqlashga qaratilgan tadqiqotlarda matn bilan ishlash ko‘nikmalari bir necha bosqichda baholanadi. Jumladan, matndan aniq ma’lumotni topish, yashirin ma’nolarni anglash, matn mazmunini talqin qilish, muallif pozitsiyasini aniqlash va matn mazmuniga tanqidiy munosabat bildirish kabi ko‘nikmalar asosiy mezon sifatida qaraladi. Shuning uchun baholash jarayonida faqat reproduktiv xarakterdagi savollar bilan cheklanib qolish o‘quvchilarning haqiqiy o‘qib tushunish darajasini aniqlash imkonini bermaydi.Shu nuqtai nazardan, xalqaro baholash dasturlari, xususan PIRLS topshiriqlari asosida o‘qib tushunish

ko‘nikmalarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – bu boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholashga qaratilgan xalqaro tadqiqot bo‘lib, unda o‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, xulosa chiqarish va fikr bildirish qobiliyatlari aniqlanadi.

Asosiy qism

O‘qib tushunish ko‘nikmasi zamonaviy ta’limning eng muhim kompetensiyalaridan biri bo‘lib, u o‘quvchining matnni nafaqat o‘qishi, balki uning mazmunini anglash, tahlil qilish, baholash va undan amaliy foydalanish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli xalqaro baholash dasturlari (masalan, PIRLS) talablariga mos topshiriqlardan foydalanish ushbu ko‘nikmani rivojlantirishda samarali yondashuv hisoblanadi.

O‘qib tushunish zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchining funksional savodxonligini belgilovchi asosiy kompetensiyalardan biri hisoblanadi. Bu ko‘nikma faqat matnni o‘qish emas, balki uni chuqur anglash, talqin qilish, baholash va turli vaziyatlarda qo‘llashni ham o‘z ichiga oladi. Xalqaro baholash dasturlaridan biri PIRLS – aynan shu ko‘nikmalarni rivojlantirish va baholashga yo‘naltirilgan.

Bugungi kunda ta’lim sifatini xalqaro mezonlar asosida baholash va takomillashtirish masalasi dunyo ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini aniqlashga qaratilgan PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro tadqiqoti alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu dastur International Association for the Evaluation of Educational Achievement tomonidan tashkil etilib, har besh yilda bir marta o‘tkaziladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish, tushunish, tahlil qilish va undan samarali foydalanish ko‘nikmalarini baholashdan iborat.

PIRLS tadqiqoti o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini ikki asosiy yo‘nalishda o‘rganadi: badiiy asarlarni o‘qish orqali adabiy tajriba orttirish hamda axborot olish va undan foydalanish maqsadida o‘qish. Ushbu yo‘nalishlar o‘quvchilarning matn bilan ishlash jarayonida ma’lumotlarni topish, xulosalar chiqarish, fikrlarni talqin qilish, matn mazmunini baholash va tanqidiy tahlil qilish kabi ko‘nikmalarini aniqlash imkonini beradi.

PIRLS konsepsiyasida o‘qish savodxonligiga quyidagicha ta’rif berilgan: “O‘qish savodxonligi – insonning jamiyat ehtiyojlari yoki shaxsiy maqsadlari uchun zarur bo‘lgan yozma matnlarni anglash, ulardan foydalanish, ular ustida fikr yuritish va o‘qish faoliyatida faol ishtirok etish qobiliyatidir”.

Mazkur ta’rifning mazmuniga ko‘ra, o‘qish savodxonligi shaxsning jamiyat talab qiladigan yoki o‘zi uchun muhim deb hisoblaydigan yozma matnlarni tushunishi va ulardan samarali foydalana olish qobiliyatini anglatadi. Ushbu yondashuv o‘qishni oddiy texnik jarayon sifatida emas, balki axborotni izlash, tahlil qilish, baholash va amaliy faoliyatda qo‘llashga qaratilgan murakkab kompetensiya sifatida talqin etadi.

PIRLS tadqiqotida o‘qish savodxonligini baholash to‘rtta asosiy kognitiv jarayon asosida amalga oshiriladi. Bular matndan aniq ma’lumotlarni topish va eslab qolish, bevosita xulosalar chiqarish, g‘oya va axborotlarni talqin qilish hamda uyg‘unlashtirish, matn mazmuni va shaklini tanqidiy baholash jarayonlaridan iborat. Mazkur mezonlar o‘quvchilarning o‘qib tushunish darajasini har tomonlama aniqlash imkonini beradi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham PIRLS tadqiqoti talablari asosida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Milliy o‘quv dasturi va yangi avlod darsliklarida matn bilan ishlash, o‘qib tushunish, tanqidiy fikrlash hamda axborotni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlar ulushining ortishi bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Ayniqsa, ona tili va o‘qish savodxonligi fanlari mazmuniga PIRLS talablariga mos topshiriqlarning kiritilishi o‘quvchilarning xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, PIRLS xalqaro tadqiqoti nafaqat o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi darajasini aniqlash, balki ta’lim sifatini oshirish, o‘quv dasturlarini takomillashtirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amaliyotga joriy etishda muhim ilmiy-metodik asos vazifasini bajaradi.

Bundan tashqari, xalqaro tajribaga asoslangan topshiriqlarda interaktiv va refleksiv yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarga matn asosida savollar berish bilan birga, ularni o‘z fikrini asoslash, dalillar keltirish va muqobil yechimlar taklif qilishga yo‘naltirish lozim. Bu esa tanqidiy fikrlash va mantiqiy tahlil ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, guruhli muhokamalar, juftlikda ishlash va o‘zaro baholash kabi metodlar o‘quvchilarning matnni chuqur anglashiga yordam beradi.

Xalqaro dasturlarga mos topshiriqlardan foydalanishning muhim jihatlaridan yana biri – o‘quvchilarda refleksiya ko‘nikmasini shakllantirishdir. O‘quvchi matnni o‘qigach, o‘z tushunchasini tahlil qiladi, savollar beradi va o‘z bilimini baholaydi. Bu jarayon o‘qib tushunish ko‘nikmasining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, PIRLS topshiriqlari asosida 4-sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish ko‘nikmalarini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki o‘qib tushunish kompetensiyasi nafaqat ona tili fani, balki barcha o‘quv fanlarini muvaffaqiyatli o‘zlashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘quvchi matn mazmunini chuqur anglamasdan turib, undagi asosiy g‘oyani ajratish, tahlil qilish yoki xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘la olmaydi. Xalqaro baholash dasturlari, xususan, PIRLS yondashuviga asoslangan o‘quv topshiriqlari o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishda samarali didaktik vosita hisoblanadi. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarda matnni anglash, tahlil qilish, baholash va amaliy qo‘llash kabi yuqori darajadagi kompetensiyalarni shakllantiradi. Shu bois, ta’lim jarayonida xalqaro tajribaga asoslangan topshiriqlardan tizimli va maqsadli foydalanish ta’lim sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. G‘oziev E. G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2016. – 304 b.

2. Shomahmudova R. A. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 260 b.

3. Karimova V. M. Pedagogik texnologiyalar va o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 288 b.

4. Usmonova Z. T. Bolalar nutqi va o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish. – Toshkent: Barkamol avlod, 2022. – 210 b.

5. Yo‘ldoshev J. G‘. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 300 b. 6. M. E. Toirova. Ona tili 4- sinf 1- qism. Toshkent- 2023. 12, 13- bet.